

הפטירות על פי המנהג התלת-שנתי

הקדמה

בארץ ישראל נהגו לקרוא בתורה במחזור תלת-שנתי, ובכל שבת לקרוא 'סדר' אחד. מנהג הקריאה התלת-שנתי הנוהג בארץ ישראל נזכר בתלמוד הבבלי - "בני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין" (מגילה כט ע"ב) - ומשתקף גם במדרשים ובפיוטים.

חלוקת הסדרים בתורה צוינה בכתבי-היד של המקרא, כגון בכתר ארם צובה וכתב-יד לנינגרד, ולפי הסימון שם מספר הסדרים הכולל בתורה מגיע ל-169 בקירוב. במקורות אחרים משתקף מספר אחר של סדרים, כגון 157 או 141 סדרים.

במנהג הקריאה התלת-שנתי נהגו הפטירות קבועות לכל סדר, והפטירות אלה משתקפות בקטעים רבים מגניזת קהיר. ניתן להצביע על חמישה סוגים של קטעי גניזה הקשורים בהפטירות: (א) רשימות של הפטירות, חלקן כוללות רק את תחילת ההפטירה וחלקן – גם את סופה; (ב) מגילות של הפטירות: ההפטירות כתובות מצדו האחד של הדף, בדרך כלל בלא ניקוד וטעמים; (ג) ספרים (מצחפים) של הפטירות, בדרך כלל בניקוד ובטעמים. רוב קטעי הגניזה הקשורים בהפטירות הן מן הסוג הזה; (ד) תרגומים ארמיים של הפטירות; לעתים מופיע פסוק ותרגומו, ולפעמים מילת הפתיחה של הפסוק בעברית ולאחריה התרגום; (ה) הזכרה של ההפטירה בשולי מצחף של התורה, לצד ציון הסדר, או בשולי מצחף של הנביאים במקום התחלת הנבואה.

מבדיקת ההפטירות השונות עולים העקרונות האלה: (א) הפסוק הראשון של ההפטירה כולל מעין 'גזרה שווה' לשונית לפסוק הראשון (או השני) של הסדר בתורה. הכוונה לשתיים-שלוש מילים משותפות, ולעתים גם לתוכן משותף. למשל: הפטרת הסדר שתחילתו 'ראה החלותי תת לפניך את סיחן' (דברים ב:לא), תחילתה 'אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל (יהושע י:יב). (ב) ההפטירה איננה ארוכה. מספר הפסוקים בהפטירה נע בין חמישה לאחד עשר. (ג) ההפטירה מסיימת בפסוק שעניינו טובה או ברכה. לעתים מדלגים בסוף ההפטירה (על פי ההלכה ש"מדלגין בנביא" - מגילה כד ע"א), אל פסוק או פסוקים שעניינם טובה או ברכה, ומסיימים בהם. (ד) אין אחידות במקום סיום ההפטירה: הקישור המילולי שבתחילת ההפטירה הוא העיקר; מספר הפסוקים הנקראים והפסוקים החותמים אינם אחידים בכתבי-היד.

מקור נוסף להכרת ההפטירות הם פיוטיהם של כמה מפייטני ארץ ישראל - ינאי, יהודה ושמעון בירבי מגס – שנהגו לשבץ את הפסוק הראשון בהפטרת הסדר במקום קבוע בפיוט שפייטו על כל סדר וסדר.

בדרך כלל קיימת אחידות בין הנתונים המתקבלים מעשרות כתבי-היד ומן הפיוטים. מן הנתונים עולה עדות למחזור בן כ-158 סדרים, ולכל אחד מהם הפטירה קבועה. למקצת הסדרים היו שתי הפטירות חלופיות: מקצת העדויות מורות על הפטירה זו ומקצתן על הפטירה אחרת.

הרשימה הבאה להלן כוללת את רשימת הסדרים והפטירותיהם בלבד. בסדרים שנמצאו להם עדויות לשתי הפטירות, הובאו שתיהן בטבלה, וזו המתועדת פחות צוינה בספרה (2). במקומות שבהם אין עדות מפורשת לנקודת ההתחלה של ההפטירה בא סימן שאלה. הובאו כאן רק הפטירות שנמצא להן תיעוד בגניזה (ולא הפטירות העולות רק מן הפיוטים).

ההפטירות לסדרים 140-141 התגלו לאחרונה. כנס מיוחד לציון השלמת רשימת ההפטירות לכל הסדרים נערך ביד בן צבי בירושלים ביום ז' במרחשוון תשע"ז (8 בנובמבר 2016).

רשימה מפורטת יותר, ובה רישום מלא של כל העדויות, מובאת [באתר שלי במרשתת](#).

בשנת תשמ"ט פרסמתי ב'תרביץ' טבלה של ההפטרות התלת-שנתיות.¹ הנתונים בטבלה נאספו ממקורות שונים. חלקם פורסמו במאמרים ובספרים, על ידי יעקב מאן, נתן פריד ומ"ק דיוויס; חלקם נמסרו לי על ידי חוקרים: יוסף יהלום, בנימין לפלר, בנימין אליצור וג'פרי כאן. לאחר שנתפרסם המאמר נתגלו לי קטעי גניזה נוספים בספריהם של שארל פֶרו וישראל ייבין ובאוסף הגניזה שנתגלה בז'נבה ונמסר לעיוני,² וכן נמסרו לי הפניות לקטעים נוספים על ידי בנימין לפלר, עזרא שבט ומרדכי וינטרויב. הנתונים החדשים השלימו את המקומות החסרים בפסיפס הידיעות על ההפטרות.

אשמח לקבל הערות וידיעות נוספות על קטעי גניזה של ההפטרות.

יוסף עופר - Yosef.Ofer@biu.ac.il

¹ יוסף עופר, 'סדרי נביאים וכתובים', תרביץ נח (תשמ"ט), עמ' 155-189. חלקו השני של המאמר, ובו טבלת ההפטרות, נכלל גם בתוך: ליקוטי תרביץ ו: מקראה בחקר התפילה, ליקט והוסיף מבוא: חננאל מאק, ירושלים תשס"ג, עמ' 149-185.

² Charles Perrot, La Lecture de la Bible dans la Synagoge: Les anciennes lectures palestiniennes du Shabbat et des fêtes, Hildesheim 1973; ישראל ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשמ"ה, עמ' 135 (כ"י אב64), 139 (כ"י אב77); יוסף עופר, "קטעי מקרא" (קטלוג), בתוך: דוד רוזנטל, אוסף הגניזה הקהירית בז'נבה: קטלוג ומחקרים, ירושלים תש"ע, עמ' 56 (כ"י 147).

טבלת ההפטרות על פי מנהג הקריאה התלת-שנתי

סדר	תחילת הסדר	ההפטרה	פסוק התחלה
1	בראשית א:א	בראשית	ישעיה סה:יז
2	בראשית ב:ד	תולדות השמים	ישעיה נא:ו
3	בראשית ג:כב	הן האדם	יחזקאל כח:יג
4	בראשית ה:א	זה ספר	ישעיה כט:יח
5	בראשית ו:ט	תולדות נח	ישעיה נד:ט
6	בראשית ח:א	ויזכר אלקים	חבקוק ג:ב
7	בראשית ח:טו	צא מן התבה	ישעיה מב:ז
8	בראשית ט:יח	ויהיו בני	ישעיה מט:ט
9	בראשית יא:א	ויהי כל הארץ	צפניה ג:ט
10	בראשית יב:א	לך לך	יהושע כד:ג
11	בראשית יד:א	ויהי בימי אמרפל	ישעיה מא:ב
12	בראשית טו:א	במחזה לאמר	ישעיה א:א
		(2) הנה שכרו אתו ?	ישעיה מ:י
13	בראשית טז:א	ושרי אשת	ישעיה נד:א
14	בראשית יז:א	ויהי אברם	ירמיה לג:כה
		(2) כי ההרים	ישעיה נד:י
15	בראשית יח:א	וירא אליו	ישעיה לג:יז
16	בראשית יט:א	ויבאו שני	ישעיה יז:יד
		(2) והנה איש זקן	שופטים יט:טז
17	בראשית כ:א	ויסע משם	ישעיה סא:ט
18	בראשית כא:א	וה'פקד	שמ"א ב:כא
19	בראשית כב:א	והאלהים נסה	ישעיה לג:ז
20	בראשית כד:א	ואברהם זקן	ישעיה נא:א
21	בראשית כד:מב	ואבא היום	ישעיה יב:ג
22	בראשית כה:א	ויסף אברהם	שמ"ב ה:יג
23	בראשית כה:יט	ואלה תולדות	ישעיה סה:כג
24	בראשית כו:יב	ויזרע יצחק	ישעיה סב:ח
25	בראשית כז:א	ויהי כי זקן	ישעיה מו:ג
26	בראשית כז:כח	ויתן לך	מיכה ה:ו
27	בראשית כח:י	ויצא יעקב	הושע יב:יג
28	בראשית כט:לא	וירא ה' כי שנואה	ישעיה סו:טו
29	בראשית ל:כב	ויזכר אלהים	שמ"א א:יא
30	בראשית לא:ג	שוב אל ארץ	ירמיה ל:י
		(2) עמי מה עשיתי לך	מיכה ו:ג
31	בראשית לב:ד	וישלח יעקב	עובדיה א:א
32	בראשית לג:יח	ויבא יעקב שלם	נחום א:יב
33	בראשית לה:ט	וירא אלהים אל יעקב	ישעיה מג:א
34	בראשית לז:א	וישב יעקב	ישעיה לב:יח
35	בראשית לח:א	ויהי בעת ההיא	ישעיה לז:לא
36	בראשית לט:א	ויוסף הורד מצרימה	ישעיה נב:ג
37	בראשית מא:א	מקץ... ופרעה חלם	ישעיה כט:ח
38	בראשית מא:לח	הנמצא כזה איש	ישעיה יא:ב
39	בראשית מב:יח	ויאמר אליהם	ישעיה נ"י
40	בראשית מג:יד	ואל שדי	ירמיה מב:יב
41	בראשית מד:יח	ויגש אליו יהודה	יהושע יד:ו

סדר	תחילת הסדר	ההפטרה	פסוק התחלה
42	בראשית מו:כח	ואת יהודה	וגברתי את בית יהודה זכריה י:ו
43	בראשית מח:א	אביך חלה	ואלישע חלה מל"ב יג:יד
44	בראשית מט:א	ויקרא יעקב	ולא אתי קראת ישעיה מג:כב
45	בראשית מט:כז	בנימין	הנה יום בא זכריה יד:א
		(2) איש מבן ימין	שמ"א ט:א
46	שמות א:א	ואלה שמות	הבאים ישרש ישעיה כז:ו
47	שמות ג:א	ומשה	כרעה עדרו ישעיה מ:יא
48	שמות ד:יח	וילך משה	כי בשמחה תצאו ישעיה נה:יב
49	שמות ו:ב	וארא אל	אני ה' ישעיה מב:ח
50	שמות ז:ח	כי ידבר	ונתתי מופתים יואל ג:ג
51	שמות ח:טז	השכם בבקר	וירשוה קאת ישעיה לד:יא
52	שמות י:א	הכבדתי	ולמה תכבדו שמ"א ו:ו
53	שמות יא:א	עוד נגע	כימי צאתך מיכה ז:טו
		(2) עוד אחת	חגי ב:ו
54	שמות יב:כט	ויהי בחצי	משא דומה ישעיה כא:יא
		(2) ויהי בלילה	מל"ב יט:לה
55	שמות יג:א	קדש	שמעו אלי ישעיה מו:ג
56	שמות יד:טו	מה תצעק	טרם יקראו ישעיה סה:כד
56א	שמות טז:ד	הנני ממטיר	לא ירעבו ישעיה מט:י
57	שמות טז:כח	עד אנה	אם תשיב משבת ישעיה נח:יג
58	שמות יח:א	וישמע יתרו	שמעו רחוקים ישעיה לג:יג
59	שמות יט:ו	ואתם תהיו	ואתם כהני ישעיה סא:ו
60	שמות כא:א	ואלה המשפטים	שמרו משפט ישעיה נו:א
61	שמות כב:כד	אם כסף	הנה צרפתיך ישעיה מח:י
61א	שמות כג:כ	הנה אנכי	הנני שלח מלאכי ג:א
62	שמות כה:א	ויקחו לי	תחת הנחשת ישעיה ס"ז
63	שמות כו:א	ואת המשכן	השמים כסאי ישעיה סו:א
64	שמות כז:לא	ועשית פרכת	ואלבישך רקמה יחזקאל טז:י
65	שמות כז:כ	ואתה תצוה	ילכו יונקותיו הושע יד:ז
		(2) זית רענן	ירמיה יא:טז
66	שמות כט:א	זה הדבר	כהני ה' ישעיה סא:ו
67	שמות ל:א	ועשית מזבח	כי ממזרח שמש מלאכי א:יא
68	שמות לא:א	ראה קראתי	כל הנקרא ישעיה מג:ז
69	שמות לב:טו	ויפן וירד	ויט שמים וירד שמ"ב כב:י
70	שמות לד:כז	כתב לך	כי זאת הברית ירמיה לא:לב
71	שמות לז:א	ויעש בצלאל	ויאריכו הבדים מל"א ח:ח
72	שמות לח:כא	אלה פקודי	שב שבות ירמיה ל:יח
73	שמות לט:לג	ויביאו את	חזה ציון ישעיה לג:כ
74	ויקרא א:א	ויקרא	קול ה' מיכה ו:ט
		(2) אני אני דברתי...	קראתי ישעיה מח:כ
		(3) ויקרא ה' אל שמואל	שמ"א ג:ד
75	ויקרא ד:א	נפש כי תחטא	כל הנפשות יחזקאל יח:ד
76	ויקרא ה:א	ונפש ... ושמעה	זאת האלה זכריה ה:ג
77	ויקרא ו:יב	זה קרבן	וערבה מלאכי ג:ד
78	ויקרא ח:א	קח את אהרן	ובחר אותו שמ"א ב:כח

סדר	תחילת הסדר	ההפטרה	פסוק התחלה
79	ויקרא ט:א	ביום השמיני	ויכלו את הימים
80	ויקרא י:ח	יין ושכר	ויין לא ישתו
81	ויקרא יא:א	זאת החיה	ולבנון
82	ויקרא יב:א	אשה כי תזריע	בטרם תחיל (?)
83	ויקרא יג:כט	בראש	ביום ההוא יגלח
84	ויקרא יד:א	תורת המצורע	בעון בצעו
85	ויקרא יד:לג	ונתתי נגע	הוי מגיעי
86	ויקרא טו:א	איש איש כי	לכו ונשובה
87	ויקרא טו:כה	ואשה כי יזוב	וארחצך במים
		(2) רחץ ה'	ישעיה ד:ד
88	ויקרא יז:א	אשר ישחט	שוחט השור
89	ויקרא יח:א	כמעשה ארץ	דרך הגוים
		(2) כל הגוים ?	ישעיה מ:ז
90	ויקרא יט:א	קדשים	הנשאר בציון
91	ויקרא יט:כג	ונטעתם	לא יבנו
92	ויקרא כא:א	אמר אל	ואל מת אדם
93	ויקרא כב:ז	אשר יקריב	והביאותים
94	ויקרא כג:ט	וקצרתם	שלחו מגל
95	ויקרא כה:יד	וכי תמכרו	והיה כעם
96	ויקרא כה:לה	וכי ימוך	חזקו ידים
97	ויקרא כו:ג	אם בחקתי	אם תאבו
98	ויקרא כז:א	איש כי יפלא	וידר יפתח
99	במדבר א:א	במדבר	לכן הנה אנכי
		(2) יששום מדבר	ישעיה לה:א
100	במדבר ב:א	איש על דגלו	ויאמר נקל
101	במדבר ג:א	ואלה תולדות	לא בסתר דברתי
102	במדבר ד:ז	אל תכריתו	למען ... לבלתי הכריתך
103	במדבר ה:א	כי תשטה	לא אפקוד
104	במדבר ו:כב	כה תברכו	כי אצק מים
105	במדבר ז:מח	ביום השביעי	הבן יקיר
106	במדבר ח:א	בהעלתך	ראיתי והנה מנורת
107	במדבר י:א	עשה לך	והיה ביום ההוא יתקע
108	במדבר יא:טז	אספה לי	וחפרה הלבנה
109	במדבר יא:כג	היד ה' תקצר	הן לא קצרה
110	במדבר יג:א	שלח	וישלח יהושע
111	במדבר יד:יא	עד אנה	ועתה מה לי
112	במדבר טו:א	כי תבאו	והביאותים
		(2) ואל יאמר בן הנכר (3) ובני הנכר	ישעיה נו:ג/ו
113	במדבר טז:א	ויקח קרח	חלק לבם
114	במדבר יז:טז	וקח מאתם	ויצא חטר
115	במדבר יח:כה	ואל הלויים	נשבע ה'
116	במדבר כ:יד	וישלח משה	חזון עובדיה
117	במדבר כב:ב	וירא בלק	יראו גוים

	סדר	תחילת הסדר	ההפטרה	פסוק התחלה
118	במדבר כג:	מי מנה	והיו מלכים	ישעיה מט:כג
119	במדבר כה:	וישב ישראל	יטפו ההרים	יואל ד:יח
120	במדבר כה:	פינחס	בריתי היתה	מלאכי ב:ה
121	במדבר כז:	לאלה תחלק	בזעקך יצילוך	ישעיה נז:ג
122	במדבר כז:טו	יפקד ה'	מי תכן את רוח	ישעיה מז:ג
123	במדבר כח:כו	וביום הביכורים	וערבה לה'	מלאכי ג:ד
124	במדבר לב:	ראשי המטות	בי נשבעתי	ישעיה מה:כג
125	במדבר לא:	נקם נקמת	ונתתי את נקמתי	יחזקאל כה:יד
126	במדבר לא:כה	שא את ראש	היקח מגבור	ישעיה מט:כד
127	במדבר לב:	ומקנה רב	בנכסים רבים	יהושע כב:ח
128	במדבר לג:	אלה מסעי	והיתה מסלה	ישעיה יא:טז
129	במדבר לד:	זאת הארץ	ובהפילכם את	יחזקאל מה:א
130	במדבר לה:ט	והקרייתם לכם	תנו לכם	יהושע כ:א
131	דברים א:	אלה הדברים	אלה הדברים	זכריה ח:טז
			(2) את כל הדברים?	ירמיה לב:
132	דברים ב:ב	רב לכם	ועלו מושיעים	עובדיה א:כא
133	דברים ב:לא	ראה החלתי	אז ידבר יהושע	יהושע י"ב
134	דברים ג:כג	ואתחנן	ה' חננו	ישעיה לג:ב
134א	דברים ד:כה	כי תוליד	נסגו אחר	ישעיה מב:ז
135	דברים ד:מא	אז יבדיל	ומעבר לירדן	יהושע כ:ח
136	דברים ו:ד	שמע ישראל	והיה ה' למלך	זכריה יד:ט
137	דברים ז:יב	והיה עקב	כי ההרים ימושו	ישעיה נד:י
138	דברים ט:א	שמע ישראל	ויצו יהושע	יהושע א:י
139	דברים י:א	בעת ההיא	אין בארון	מל"א ח:ט
140	דברים יא:י	כי הארץ אשר	ונתן מטר זרעך	ישעיה ל:כג
141	דברים יב:כ	כי ירחיב	הרחיבי מקום אהלך	ישעיה נד:ב
142	דברים יד:א	בנים אתם	שמעו אלי ?	ישעיה מו:ג
143	דברים טו:ז	כי יהיה בך	ויספו ענוים	ישעיה כט:יט
			(2) לכן כה אמר	ישעיה כט:כב
144	דברים טז:יח	שפטים	ואשיבה שפטיך	ישעיה א:כו
145	דברים יז:יד	אשימה עלי	הן לצדק	ישעיה לב:א
146	דברים כ:י	כי תקרב	הנני נטה אליה	ישעיה סו:יב
147	דברים כב:ו	כי יקרא קן	כצפרים עפות	ישעיה לא:ה
148	דברים כג:י	כי תצא מחנה	רחצו הזכו	ישעיה א:טז
149	דברים כג:כב	כי תדר	ונודע ה' למצרים	ישעיה יט:כא
150	דברים כד:יט	כי תקצר	זרעו לכם לצדקה	הושע י"ב
151	דברים כז:א	כי תבוא	וראשית כל בכורי	יחזקאל מד:ל
152	דברים כח:א	והיה אם	למה תשקלו כסף	ישעיה נה:ב
			(2) הטו אזנכם	ישעיה נה:ג
153	דברים כט:ט	אתם נצבים	ויאסף יהושע	יהושע כד:א
			(2) ועמך כלם צדיקים	ישעיה ס:כא
154	דברים ל:יא	כי המצוה	לוא הקשבת למצותי	ישעיה מח:יח
155	דברים לא:יד	הן קרבו	ויקרבו ימי דוד	מל"א ב:א
156	דברים לב:א	האזינו	שמעו שמים	ישעיה א:ב
157	דברים לג:א	וזאת הברכה	ויהי אחרי מות	יהושע א:א

הערות:

לסדרים מס' 45, 56א, 61א, 134א. הסדרים האלה אינם קיימים בחלק מן המנהגים, כלומר: יש רשימות הפטרות שעולה מהן כי בעליהם לא קבעו סדר במקומות האלה.

לסדרים מס' 140, 141: ההפטרות לסדרים האלה לא היו ידועות עד לאחרונה. עתה התגלו שתי עדויות להן, בכתב-יד מסנט-פטרסבורג (אוסף אנטונין) ובכתב-יד מאוסף קמברידג'. בכך הושלמה רשימת ההפטרות התלת-שנתיות. כנס לציון השלמת רשימת ההפטרות נערך כנס מדעי ביד בן צבי, ביום ז' במרחשוון תשע"ז (8 בנובמבר 2016).

רשימה מפורטת יותר, ובה רישום מלא של כל העדויות, מובאת [באתר שלי במרשתת](#). ברשימה המפורטת נרשמו גם הפטרות שעולות מפיטויהם של הפייטנים שמעון בירבי מגס ויהודה, ואין להם עדות מקטעי הגניזה שנתגלו עד כה.